

Keliaujančių moterų profesinės integracijos problemos

Dvejus metus projekto vykdytojai domėjosi keliaujančių žmonių integracijos problemomis profesinio ugdymo srityje. Trečiaisiais metais buvo atskirai analizuojama keliaujančių moterų situacija. Tuo tikslu numatyti du etapai:

- aptarti keliaujančių moterų situaciją kiekvienoje šalyje;
- parengti pasiūlymus, kaip įvairiomis priemonėmis būtų galima patobulinti keliaujančių moterų profesinę situaciją.

Atliktas tyrimas remiasi ne statistiniais duomenimis, o kokybine analize. Projekto vykdytojams rūpėjo skirtingų žmonių nuomonės: mediatorių, socialinių darbuotojų ir pačių keliaujančių moterų. Todėl buvo nuspręsta su jais tiesiog pasikalbėti, naudojant nestruktūruoto interviu metodą. Skirtingose šalyse rasta daug panašumų ir tik keletas skirtumų. Turėdami taip surinktas žinias, projekto vykdytojai kūrė pasiūlymus, kokie metodai ir mokymo būdai turėtų būti sukurti ir panaudoti, siekiant pagerinti keliaujančių moterų išsilavinimo lygį, įsidarbinimo galimybes ir drąsinant siekti sėkmės.

Kiekviena šalis šią dalį parengė savaip: prancūzai atliko daug apklausų, čekai, remdamiesi ekspertų nuomone, aprašė čigonų/romų problemas savo šalyje, ispanai pridėjo straipsnį iš spaudos, lietuviai – ankstesniais metais vykdytų interviu santrauką.

Interviu su keliaujančiomis moterimis

Prancūzija

Angéla Lopez

Trumpas keliaujančios moters situacijos pristatymas

Amžius: 16 metų

Gyvenamoji vieta: kaimo vietovė arba miestas. Ji negalėjo keliauti viena, nes neturėjo vairavimo teisių.

Išsilavinimas: lankė mokyklą, kol jai sukako 16 metų. Ji mokėsi virėjos profesijos dvejus metus.

Šeimyninė padėtis: netekėjusi, neturi vaikų.

Darbo patirtis: praktika žemės ūkio centre (darbas virtuvėje) mokymosi metu.

Vartojamos kalbos: manušų ir prancūzų kalbos, kurias moka pakankamai gerai.

Pomėgiai ir interesai: domisi madomis, muzika, mėgsta linksmai leisti laiką su savo pussesere.

Darbo vietą jai surado mokytoja iš mokyklos, kurią mergina lankė.

Mokymosi laikotarpis jai buvo labai įdomus, viskas, ką jai teko daryti, patiko ir motyvavo merginą veiklai. Mokykloje nekilo jokių ypatingų problemų, tačiau ji keliavo, todėl turėjo palikti mokyklą. Šeima galvojo, kad mokymasis jai yra svarbus ir mama nori matyti ją dirbančią. Šeimoje ji atlieka visus valymo darbus. Ji tai atlieka noriai, ne tik iš pareigos. Jai gerai sekasi sutarti su kitų tautybių ne keliaujančiomis moterimis. Ji moka pasinaudoti socialinių darbuotojų pagalba. Ji mano, kad mokykla vaikams yra labai svarbi ir nori, kad jos pačios vaikai ateityje lankytų mokyklą. Jos mamos šeimoje trys moterys turi darbą: viena dirba prekybos centre, kita yra pediatrijos seselė, o apie trečią ji neturi konkrečių žinių. Kada jos dirba, paprastai tėvai rūpinasi vaikais. Jos yra ištekėjusios, tačiau ekonomiškai visai nepriklausomos.

Laetitia

Laetitia yra dvidešimt ketverių metų moteris iš keliaujančių žmonių bendruomenės. Ji gyvena Aurillace, autofurgone keliaujantiems žmonėms skirtoje vietovėje su savo mama, trimis seserimis ir broliu. Ji yra netekėjusi. Pati taip nusprendė, nes nenorėjo elgtis taip, kaip kiti: ištekėti būdama labai jauna. Todėl ji jaučiasi visai kitokia. Šeimoje jai tenka vyresniosios sesers dalia. Šeimoje ji vaidina svarbų vaidmenį, nes vienintelė turi vairavimo teises. Jai nebuvo sunku išlaikyti vairavimo egzaminus. Dabar ji ruošiasi egzaminui raštu organizacijoje GRETA (Group of Establishments of the National Education – Valstybinio švietimo įstaigų grupė), esančioje keliaujančių žmonių gyvenamoje vietovėje.

Ji lankė SEGPA vidurinę mokyklą ir metė ją be jokios rimtos priežasties, būdama trečioje klasėje (paskutiniaisiais privalomo mokymo metais). Šiandien ji norėtų, kad taip nebūtų atsitikę, kad ji nebūtų metus mokyklos taip anksti.

Šeima gyvena iš socialinių pašalpų. Ji yra užsiregistravusi bedarbių agentūroje ANPE (unemployment agency), tačiau neranda jokio darbo. Jos šeimoje dirba tik brolis ir dėdė, tačiau nelegaliai. Viena jos seserų lanko antro šanso („iškritusiems“, kurie vėliau nori tęsti mokslus) mokyklą, kita – vidurinę mokyklą, o trečioji – pradinę. Laetitia neturi jokio išsilavinimo. Ji dirbo individualiam darbdaviui: valė ir lygino. Jos darbo vieta buvo oficialiai deklaruota. Ji negali rasti savo vietos darbo pasaulyje ir tvirtina, kad jai nieko nesiūloma dėl išsilavinimo trūkumo. Jeigu ji ir norėtų lankyti profesinio rengimo kursus, tai Aurillace siūlomi kursai reikalauja aukštesnio išsilavinimo, negu jos turimas. Be to, ji net nesvarstytų klausimo dėl galimybės palikti šeimą ir išvykti iš miesto. Ji su savo šeima daugiau nekeliauja ir nuolat gyvena parkavimo vietovėje.

Ji kalba manušų kalba ir prancūziškai. Jai patinka virti, tvarkyti karavaną ir žiūrėti televiziją. Jokia Aurillace esanti asociacija jai nepadeda.

Ji gailisi, kad nebaigė mokslų, nes yra įsitikinusi, kad jai pavyktų. Ji galėtų įgyti specialybę (kirpėjos arba pardavėjos). Problema kilo dėl jos motinos ir kitų su ja susijusių moterų nuostatos, kad nebūtina lankyti mokyklą. Išoriniam pasauliui taip pat nerūpėjo jų problemos ir gyvenimo būdas. Nors jos mama galvoja, kad likti mokykloje nėra jokios naudos, visa šeima dabar akylai stebi jaunesniąją seserį, kuriai gerai sekasi mokykloje ir kuri greičiausiai tęs mokslus ir toliau.

Šeimoje visi yra finansiškai priklausomi nuo mamos. Laetitia irgi neturi jokios finansinės nepriklausomybės. Mama mokėjo už jos mašiną. Ji turi viską, ko jai reikia ir visai nesikankina dėl tokios situacijos.

Jai norėtųsi, kad jos vaikai turėtų tokias pat galimybes, kaip ir nekeliaujantys vaikai. Apibendrinus galima teigti, kad Laetitia savo dabartiniu gyvenimu yra patenkinta, tačiau kartais ji apgailestauja, lygindama savo gyvenimą su nekeliaujančių žmonių gyvenimu.

ML Boubon

Ji dirba su keliaujančiais žmonėmis aštuonerius metus, dažniausiai paskirtose jiems vietovėse ir pradinėse mokyklose. Ji padeda keliaujantiems žmonėms užpildyti visokius dokumentus ir integracijos bylas.

Moters vaidmuo visų pirma susijęs su motinyste. Tik keletas šeimų nori gyventi kitaip, o kitose mergaitės išteka būdamos šešiolikos ir tampa mamomis. Tačiau moterys tampa labiau nepriklausomomis, įsigydamos vairavimo teises, kurios vis dar yra mokymosi prioritetas. Mergaitės mokykloje dažnai daugiau dirba už berniukus, tačiau iš to rimto darbo negauna naudos, jų

išsilavinimas vis tiek lieka žemas. Pagrindinės pajamos – socialinė parama. Vyrai dažnai atlieka atsitiktinius darbus arba užsiima smulkiu verslu.

Tik nedaugelis gali mokytis. Tačiau šioje srityje bus pakeitimų: Kadangi moterys vis labiau nori dirbti, tai turės keisti požiūrį į mokyklą ir į savo vaidmenį, kad galėtų įgyvendinti tą svajonę. Didelė problema yra laiko organizavimas.

Regiono yra nedaug galimybių ir visai nėra jų reikmėms pritaikyto mokymo. Jų laisvalaikį užima motinystė arba pasirengimas motinystei. Bažnyčiai vadovauja tik vyrai.

Dauguma į darbą žiūri tik kaip į ekonominės nepriklausomybės sąlygą, neatsižvelgdami į asmeninę naudą: savirealizacijos galimybę, kultūrinius poreikius.

Šeimose vos jaučiamas supratimas, kaip svarbu yra, kad vaikui sektųsi mokykloje, tačiau šis atsirandantis supratimas konfliktuoja su tradiciškai suvokiamu moters vaidmeniu: būti mama keliaujančių žmonių bendruomenėje.

Silpna vieta yra šeima ir galimybės spręsti problemas. Atrodo, kad jų reikmėms bet kas yra sunkiai pritaikoma, net paprasčiausios mokymo programos neatitinka keliaujančių moterų gyvenimo būdo.

Taigi kultūriniai aspektai ir ekonominė priklausomybė lieka didžiausiomis kliūtimis. Net jeigu vyresnieji ir nori, kad jų dukterys lankytų mokyklą, kad joms geriau sektųsi ateities gyvenime, vis tiek lieka neaišku, ar jie leis joms baigti mokyklą.

Isabelle

Isabelle ketverius metus dirbo Saint Floure su keliaujančiais žmonėmis. Ji taip pat yra grupės, padedančios vaikams atlikti namų darbus, narė. Saint Flour yra mažas provincijos miestelis.

Isabelle mano, kad daugiau nei 80% keliaujančių moterų yra neraštingos. Visoms Saint Fluore gyvenančioms šeimoms mokama minimali integracijos pašalpa (RMI). Moterys neturi jokios darbo patirties. Jos kalba manušų ir prancūzų kalbomis.

Apie profesinę integraciją besirūpinančias organizacijas galima pasakyti, tai, kad žmonės turi daug idėjų, tačiau konkrečių pokyčių nesimato.

Daug moterų svajoja apie galimybę nusipirkti mažą žemės lopinėlį ir jame gyventi. Ne namą pasistatyti, o savo furgoną. Tačiau vargu, ar jos taip galėtų gyventi. Įgyti profesiją trukdo tai, kad regione yra tik kelios specializuotos mokyklos ir vaikai, norėdami jas lankyti, turėtų palikti savo šeimas. Jos dar nepasirengusios leisti savo vaikus vienus mokytis. Jos sutinka leisti į mokyklą vaikus tol, kol pagal įstatymą yra privaloma (iki 16 metų), tačiau mano, kad ilgiau ją lankyti yra nenaudinga. Moterys paprastai nesistengia, kad jų vyrai galėtų dirbti. Joms atrodo, kad per sunku yra visą dieną be jų būti. Moterims tenka įveikti vyrų ir kunigų autoritetą. Tik nedaugelis jų nesutinka su savo vyrais dėl svarbių dalykų.

Paskirtose keliaujantiems žmonėms gyventi vietose yra dušai ir tualetai.

Miestiečiai stengiasi vengti keliaujančių žmonių, nes jie, pavyzdžiui, garsiai kalba parduotuvėse. Kai kurie žmonės elgiasi taktiškai, tačiau, sužinoję, kad jos yra keliaujančios moterys, jomis nepasitiki. Jeigu moterys turi darbą, kas nors iš giminių pasirūpina vaikais, bet vyrai paprastai to nedaro. Daigelis moterų galėtų būti finansiškai nepriklausomos, nes jos gali gauti RMI ir išmokas šeimai.

Madeleine

Madeleine yra trisdešimt ketverių metų moteris, auginanti šešis vaikus nuo ketverių iki šešiolikos metų amžiaus. Ji lankė mokyklą tol, kol buvo privaloma (iki šešiolikos metų). Ji moka skaityti išrašyti. Dėl prastų mokymosi rezultatų jai teko kartoti pirmuosius metus mokykloje. Ji neturi profesinio išsilavinimo.

Iki 2006 m. birželio ji viena augino vaikus, kurie gimė nuo skirtingų tėvų. Ji gyvena trobelėje, esančioje ant nedidelio jai priklausančios žemės sklypo. Šalia gyvenanti sesuo padeda prižiūrėti vaikus.

Iki 2006 m. birželio ji sistemingai dirbo sezoninius darbus – rinko vyšnias, vynuogių derlių. Ji sakė, kad ieškojo darbo, nes jai reikėjo pinigų ir ji gyveno viena. Ji dirbtų net daugiau, jeigu

sugebėtų rasti kvalifikacijos nereikalaujantį darbą. Tačiau daugiau ji nenori rinkti vyšnių, nes tas darbas yra labai sunkus ir menkai atlyginamas (mokama už kilogramą).

Ji norėtų būti kirpėja. Su savo močiute ir teta ji pynė krepšius, tačiau krepšių neleidžiama parduoti turguje ir šis amatas nyksta.

Be pajamų už šiuos darbus, ji dar gauna socialinę pašalpą. Ji gerai žino socialinės pašalpos skyrimo taisykles (pašalpa šeimai ir RMI Prancūzijoje skiriama nuo 25 metų).

Madeleine išsilaukė egzaminus vairuotojo teisėms gauti ir gali vairuoti, bet ne autofurgonus. Iš savo aštuonių seserų tik ji viena išgijo teises, nes jai jų iš tiesų reikėjo. Kada ji važiuoja dirbti sezoninių darbų, jos svainiai vairuoja jos autofurgoną.

Ji sako, kad vyrai nedraudžia moterims dirbti, bet galėtų jas paskatinti. Nuo 2006 m. birželio ji gyvena su draugu ir gali būti, kad ji daugiau nedirbs, o prižiūrės vaikus. Jie oficialiai deklaravo, kad gyvena kaip pora ir gauna įstatymo numatytas priemokas. Ji sako, kad geriau jau uždirbtų daugiau pinigų.

Madeleine dirbo, nes jai reikėjo, o ne dėl to, kad tą darbą mėgo. Jai norėjosi uždirbti daugiau, negu RMI, nes jai reikėjo auginti vaikus. Sąlygos pastūmėjo ją mokytis vairuoti. Tradicinėje šeimoje, kada vyras vairuoja, jis neskatina žmonos išmokti. (Kodėl? Dėl kainų už mokslus ir pažymėjimą? Socialiai priimtina priklausomybė? Tradicija?...)

Tai, kad moterys anksti susilaukia vaikų, neleidžia joms turėti profesinio tikslo, sulaiko nuo darbo paieškų, nes jos yra priklausomos. Be to, įprasta veikla tampa nelegalia. Gal jai reiktų suteikti kažkokias legalias formas, kad keliaujantys žmonės galėtų išlikti?

Nežiūrint didesnių pajamų poreikio kasdieniam gyvenimui tobulinti, moterys linkusios mesti darbą ir susigrąžinti tradicinį vaidmenį šeimose.

Magali

Magali trejus metus dirba pediatrijos sesele keliaujančių žmonių bendruomenėje. Ji teigia, kad daugelis moterų šioje bendruomenėje yra beraštės. Jos jaučiasi ištekėjusios, nors teisiškai jų vestuvės neįformintos.

Pagrindinis jų šeimų pragyvenimo šaltinis yra minimali integracijos pašalpa (RMI), parama šeimai ir vaikams. Jos neturi profesinės patirties. Dažniausiai jos kalba manušų ir prancūzų kalbomis, tačiau abi jų vartojamos kalbos yra gana skurdžios. Jos neturi ypatingų pomėgių, pagrindinis jų rūpestis yra autofurgonų, kuriuose gyvena, tvarkymas ir valymas, vaikų priežiūra. Kai vaikams sueina 7-8 metai, jie tampa gana nepriklausomi ir gali daryti ką panorėję. Daugelis šių moterų svajoja apie vairavimo teises, tačiau išgija tik kai kurios – vaikų priežiūra atima joms daug laiko. Jos norėtų turėti namus ir kažkokį nedidelį darbą. Jos norėtų tiek pat daug keliauti, kaip ir anksčiau.

Kalbant apie profesinį rengimą, Magali mano, kad pirmiausia reiktų mokytis to, ko nori. Darbas turėtų būti konkretus ir ekonomiškai apsimokėti. Joms reiktų suprasti, kaip svarbu išmokti skaityti ir rašyti. Daugelis jų mokymosi mokykloje nelaiko įdomiu ir naudingu užsiėmimu, o tik pareiga.

Keliaujančių žmonių bendruomenėje moters vaidmuo yra turėti vaikų ir juos prižiūrėti. Jos visada turi prižiūrėti autofurgonus, kuriuose gyvena.

Vyrai neleidžia joms atsiverti. Jų vaidmuo yra labai griežtai apibrėžtas ir jos turi gyventi, tą vaidmenį atlikdamos. Yra griežti reikalavimai aprangai. Ištekėjusioms moterims, pavyzdžiui, negalima dėvėti kelnių.

Keliaujantiems žmonėms trūksta įtakingo asmens, kuris galėtų juos nukreipti teisinga linkme. Mokymai pirmiausia turėtų vykti jų gyvenamoje vietovėje, o vėliau dalinai persikelti į miestą, kad šie žmonės turėtų kontaktų su išoriniu pasauliu. Visuomenė atstumia keliaujančias moteris, nes jos turi daug vaikų. Joms patariama naudotis socialinės sistemos ir kitų žmonių parama. Sunku jomis pasitikėti, nes jos nepatikimai elgiasi.

Kai mamų nėra namuose, vaikus paprastai prižiūri jų vyriausios dukterys. Gali prižiūrėti ir sesuo, bet moteris būtinai turi būti iš tos pačios šeimos.

Moterims šeimoje tenka svarbus vaidmuo. Jos sprendžia buitines ir finansinius dalykus, tačiau jos paklūsta vyrams, yra ekonomiškai priklausomos.

Malfrais ir Giet

Ponia Malfrais yra teikiantiems labdarą vargšams organizacijos „Secours Populaire“ savanorė, pagalbos mokyklai ir socialinės integracijos projekto koordinatorė, mokytoja pensininkė.

Ponia Giet, organizacijos CLISMA (Auvergne tarpžinybinis migrantų komitetas) mokytoja, yra atsakinga už Issoires vietovėje planuojamas akcijas ir kvalifikuota socialinės integracijos instruktorė. Ji atsakinga už jaunų suaugusiųjų grupę, socialinę ir darbinę integraciją.

Projektas pradėtas 1999 m. ir skirtas padėti keliaujančių žmonių vaikams, gyvenantiems Issoires savivaldybėje nuo spalio iki kovo mėnesio (dauguma manušų, kai kurie yenišai). Likusiu metų laiku jie migruoja į Alsavo ir Lyono regionus – dažnai dėl religinių priežasčių. Šiam projektui skyrė paramą tokios organizacijos, kaip CAF, MRAP ir PGVA, o taip pat Regioninė taryba ir Issoires savivaldybė. Keliaujančių žmonių bendruomenėje gyvenančios motinos kreipėsi prašydamos organizuoti raštingumo kursus. Šalia mokymo skaityti ir rašyti buvo organizuoti siuvimo kursai ir kelių eismo taisyklių pradžiamokslis. Moterys galėjo susitikusios pasikalbėti, užsimezgė kontaktai, atsirado pasitikėjimas, lengviau galima buvo pasiekti ir jų vaikus.

Moterys dirba sezoninius darbus: surenka derlių, padeda vyrams statybose. Moterys norėtų dirbti valytojomis arba auklėmis. Kai kurios iš jų norėtų dirbti, tačiau joms yra keblu įveikti savo vyrų ir visuomenės nuostatas.

Visuomenės požiūrio keitimas:

- Savivaldybių administracijos turėtų integruoti keliaujančias moteris. Bent jau kuriam laikui, kad galėtų įrodyti, jog šie žmonės turi kažkokių įgūdžių. Tai būtų pozityvi akcija, trunkanti kurį laiką ir turinti tikslą įvertinti turimus įgūdžius.
- Suteikti galimybes naudotis tomis pačiomis teisėmis (darbo centrais, įdarbinimo agentūromis).
- Leisti keliaujantiems žmonėms laisvai gyventi tokį gyvenimą, kokio jie nori, kol jie sugebės pakeisti savo požiūrį į moters vietą darbe, šeimoje, santykiuose su vaikais.

Problemos:

- Nesuderinamumas tarp darbo įsipareigojimų ir motinystės.
- Keliaujančių žmonių integravimas į vietos bendruomenės gyvenimą, atrodo, tampa vis sudėtingesnis. Pavyzdžiui, jiems gyventi skirtos vietos yra priemiesčiuose, toli nuo miesto centrų.
- Jų supratimas apie galiojančią socialinės paramos sistemą nepadrąsina darbui, nes papildomos pajamos labai sumažintų gaunamas pašalpas. Kaip sukurti sistemą, kuri padrąsintų juos darbui, nebijant prarasti to, ką turi?
- Tradicinis šeimos gyvenimo būdas (moteris prižiūri šeimą, o vyras uždirba pinigus) ir požiūris, kad moteris neturi uždirbti šeimos pragyvenimui. Bet ne mes nustatome kultūrinės šių žmonių gyvenimo sąlygas.
- Ieškoti būdų, kad mamos galėtų pasitikėdamos palikti vaikus dienos priežiūros centruose.
- Pokyčiai reikalauja daug laiko.

Papildoma informacija:

Tam tikras laikas buvo skirtas eksperimentavimui, siekiant išsiaiškinti, ar įmanoma dirbti su vyresniais žmonėmis (virš 30), kurie deklaravo butų valymo, dažymo ir renovacijos verslą. Šis projektas nepavyko, nes jie nerado laiko mokytis skaityti ir rašyti, jiems sunku buvo reguliariai atvykti ir jie nenorėjo būti vienoje grupėje su jaunesniais.

Ispanija

Interviu su romų tautybės moterimi

Kiek Jums metų?

Trisdešimt devyneri.

Kur Jūs gimėte?

Valladolide

Kur jūs gyvenate?

Valladolide

Ar Jūs visada gyvenote Valladolide?

Ne, aš devynierius metus gyvenau Paryžiuje (Prancūzijoje), nes mano vyras ten dirbo.

Ar Jūs kalbate prancūziškai?

Dabar tik šiek tiek, nes primiršau šią kalbą. Niekada labai gerai jos ir nemokėjau. Buvau išmokusi tik kasdieniniame gyvenime būtinų frazių.

Ar toje pačioje vietovėje gyvena ir daugiau keliaujančių žmonių?

Taip, ten gyvena daug šeimų, nes pastatuose įrengiami valstybės remiami būstai.

Ar Jūs ištekėjusi?

Taip

Kiek metų Jūs jau esate ištekėjusi?

Dvidešimt dvejus metus.

Kiek Jūs turite vaikų?

Keturis: dvi mergaitės ir berniukas, ir vienas kūdikis.

Kuo jie dabar užsiima?

Vyriausia rūpinasi savo vaiku, antroji mergaitė dirba prekybos centre, berniukas mokosi vidurinėje mokykloje, o jauniausiajam dar tik aštuoneri mėnesiai.

Kiek žmonių gyvena Jūsų namuose?

Šiuo metu tik aš su vyru ir du mūsų vaikai. Vyriausios mergaitės gyvena su savo poromis (jos dar neištekėjusios).

Ar Jūs lankėte mokyklą?

Taip, aš lankiau tik pradinę mokyklą.

Ar Jūs dirbate?

Ne

Ar Jūs kada nors anksčiau dirbote?

Ne, aš niekada savo gyvenime nedirbau, nes mano vyras už tai yra atsakingas. Jis yra mūrininkas. Aš rūpinuosi vaikais ir dirbu namuose.

Ką Jūs galvojate apie savo vaikų ugdymą ir studijas?

Man atrodo, kad tai yra labai svarbu jų ateičiai. Mano vyresnės dukros turėjo tokią galimybę, bet nenorėjo ja pasinaudoti. Sūnus dabar mokosi, nors ir nelabai nori. Mes stengiamės pakeisti jo nuomonę. Mes norėtume, kad jis nors vidurinę mokyklą baigtų.

Ar Jūs jaučiatės laiminga, patenkinta savo gyvenimu?

Taip.

Ar Jūs turite kokių nors pomėgių arba interesų?

Ne tiek daug. Man nelieka laisvo laiko, nes aš turiu rūpintis savo mažyte mergaite ir namais.

Ką Jūs galvojate apie keliaujančių žmonių vyrų ir moterų vaidmenis?

Mane vyras gerbia, mano nuomonė irgi yra jam svarbi. Savo vaikus mes irgi taip auklėjame. Tačiau kai kurie mūsų kaimynai ir šeimos nariai negalvoja taip pat. Vyrai mano, kad moterų nuomonė ir jų poreikiai yra ne tokie svarbūs kaip vyrų nuomonė ir poreikiai.

Ar Jūs manote, kad moterų situacija keičiasi?

Taip, tai yra įmanoma, tačiau tai nėra lengva. Moterims reikia laiko ir jėgų to pasiekti.

Kaip?

Pastaruoju metu vis daugiau moterų dalyvauja įvairiose asociacijose, mokosi ir dirba, siekdamos to pasikeitimo. Vis svarbesnės keliaujančių žmonių šeimoms yra pajamos. Mūsų šeimos yra didelės ir mums reikia daugiau pinigų išgyventi. Didėja gyvenimo išlaidos. Moterų dalyvavimas, aprūpinant šeimą, suteiks joms pelnytą statusą šeimoje.

Alicia

Alicia yra jauna romų moteris. Ji ištekėjusi ir augina vieną sūnų. Alicia vaikystėje labai trumpai lankė mokyklą, nes jos šeima nemanė, kad tai būtina. Šiame interviu ji kalba apie savo kvalifikaciją ir įgūdžius. Ji taip pat aptaria kliūtis, kylančias dėl išsilavinimo trūkumo. Ji išreiškia savo požiūrį į moterų situaciją romų kultūroje ir siūlo atsakymą į klausimą, kodėl romų paaugliai iškrenta iš mokyklos. Pokalbio pabaigoje ji pareiškia, kad padarys viską, kas įmanoma, kad jos sūnus įgytų universitetinį išsilavinimą..

Kiek Jums metų?

Man dvidešimt šešeri

Kiek Jūs turite brolių ir seserų?

Mes esame dvi seserys

Kokie buvo santykiai Jūsų šeimoje, kada Jus augino tėvai?

Jie buvo labai geri.

Ar su Jumis kartu gyveno ir kiti šeimos nariai?

Ne, mes gyvenome tik su tėvais.

Jūs gyvenote mieste ar kaime?

Mes gyvenome dideliame mieste.

Ar Jūs dažnai kėlėtės iš vieno buto į kitą, kėlėtės į kitus miestus arba rajonus?

Ne, mes visada gyvenome tame pačiame mieste. Aš išsikėliau tik tada, kai ištekėjau.

Jūs dabar gyvenate mieste ar kaime?

Dabar aš gyvenu mažame kaimelyje.

Ar Jūs gyvenate oficialiai įsiregistravusi?

Taip.

Kokie Jūsų santykiai su kaimynais?

Labai geri.

Ar Jūs turite vairuotojo pažymėjimą bei kokias nors priemones keliauti?

Ne, aš vairavimo pažymėjimo neturiu, priklausau nuo savo vyro.

Ar galiu paklausti apie Jūsų vedybinį statusą?
Mūsų vestuvės vyko, laikantis romų apeigų.

Kada Jūs ištekėjot?
Aš ištekėjau prieš dvejus su puse metų.

Ar Jūs turite vaikų?
Taip, aš turiu vieną vaiką. Jam dabar yra septyniolika mėnesių. Tačiau daugiau vaikų aš turėti nenoriu, nes tai yra labai brangu ir reikalauja didelės atsakomybės.

Kokie yra Jūsų pragyvenimo šaltiniai?
Mes gyvename gaudami pašalpą mažiausias pajamas turintiems žmonėms (Minimum Insertion Income benefit – IMI). Mes taip pat renkame metalo laužą ir parduodame jį prekybininkams. Mes renkame įvairių metalų iš garažų arba einame į kitus kaimus jo rinkti.

Kas yra Jūsų šeimos galva?
Mano šeimoje yra trys asmenys, o šeimos galva yra mano vyras.

Ar Jūs gaunate kokią nors paramą iš kitų?
Ne.

Kokie yra Jūsų mokslo pasiekimai?
Aš baigiau trečią pradinio ugdymo klasę. Pradėjau lankyti ir ketvirtą, tačiau po pirmųjų mokyklinių atostogų iškritau.

Kokia yra Jūsų šeimos nuomonė apie formalųjį ugdymą?
Mano tėvas sakydavo, kad aš turiu likti namuose ir padėti prekiauti turguje. Jis manė, kad užtenka truputį pramokti skaityti.

Ar Jūs įgijote kokią nors kitą kvalifikaciją?
Ne, aš daugiau nesimokiau jokioje mokykloje. Tačiau mano tėvas kartais mus mokydavo namie.

Ar galite įvardinti kokį nors Jums artimą žmogų, kuris mokėsi toliau, pabaigęs pagrindinę mokyklą?
Mano tėvas sakė, kad buvo įstojęs į universitetą, tačiau metė studijas, nes neišgalėjo baigti. Jo tėvui (seneliui) buvo reikalinga pagalba ir jis nenorėjo, kad tėvas studijuotų,

Ar Jūs žinote apie švietimo įstaigas, kursus, kur Jūs galėtumėte mokytis, norėdama įgyti kokią nors kvalifikaciją ar darbui reikalingus įgūdžius?
Aš manau, kad tokių galimybių yra, tačiau aš negaliu jomis pasinaudoti, nes turiu prižiūrėti savo sūnų.

Kokia yra Jūsų darbo patirtis?
Aš paprastai padėdavau savo tėvams prekiauti, tvarkytis namuose ir kartais einu su vyru rinkti metalo laužo.

Ar Jūs kalbate kokia nors užsienio kalba?
Ne.

Ar Jūs turite kokių nors mėgstamų užsiėmimų arba interesų?
Viską ir nieko.

Ar Jūs esate kokios nors asociacijos arba bažnytinės bendruomenės narė?
Taip, aš esu evangelikų bažnyčios bendruomenės narė.

Ar Jūs turite kokių nors ryšių su ne romų tautybės moterimis?
Taip, kai kurios mano draugės yra ne romų tautybės, tačiau mūsų santykiai yra labai geri.

Kokia Jūsų nuomonė apie vyrų ir moterų vaidmenį Jūsų kultūroje?
Baisi. Aš manau, kad romų moterys yra bevertės, lyginant su vyrais.

Ar visada buvo tokia situacija?

Visada buvo taip pat. Vyras niekada nenori, kad jiems gimtų mergaitės.

Ar Jūs manote, kad dabar požiūris keičiasi?

Visai ne. Prieš mums su seserimis gimstant mano tėvas ir senelis norėjo, kad gimtų berniukai. Aš prisimenu tą dieną, kai gimė mano dukterėčia: mano tėvas buvo toks nusiminęs. Tačiau po metų gimus sūnėnui, visa šeima buvo labai pakiliai nusiteikusi.

Ar Jūsų kultūroje skirtingai yra auginami berniukai ir mergaitės?

Taip, su mumis skirtingai elgiamasi. Mergaitės anksčiau pasišalina iš mokyklos. Tačiau dabar mokykloje galima sutikti ir 15, ir 16 metų romų mergaitę, o anksčiau taip nebuvo.

Kodėl, Jūsų nuomone, romų merginos nestoja į universitetą?

Nes jos nori ištekėti arba jų tėvai to nori.

Ar su berniukais yra kitaip?

Berniukai rodo mažiau entuziazmo mokytis. Jie nenori tęsti studijų, kad nereiktų anksti keltis, pradėti dirbti išdaryti kitokius dalykus.

Ką Jūs galvojate apie savo vaiko lavinimą?

Kai mano vaikas pradės lankyti mokyklą, jis nepraleis nei vienos pamokos. Galvodama apie ateitį, aš noriu, kad jis būtų išsilavinęs, baigtų universitetą, kad jam gyvenime sektųsi.

Avelina Pisa Jiménez

Avelina dirba mokytoja mokykloje. Trečdalis jos mokinių yra romų/čigonų kilmės. Ji kritiškai nusiteikusi dėl to, kad trūksta pakankamai parengtų mokytojų. Nors kai kurie sudaro išimtį iš taisyklės, „dažniausiai jie vadovaujami stereotipinėm nuostatam: nedaug tikisi iš tų vaikų, negerbia jų ideologijos ir reikalauja daugiau, negu šie gali duoti.“ Ji pati jaučiasi labai susijusi su savo šeima, su savo bendruomene ir su mokiniais. Ji sako, kad mėgaujasi abiejų visuomenių privalumais. Nors ji ir sutinka, kad reikalingi profesiniai pokyčiai bendrame vaizde, ji pati liks toje pačioje vietoje: jos kova vyksta čia.

Kokie jūsų, kaip buvusios moksleivės, prisiminimai?

Mūsų mama padaršindavo mus lankyti mokyklą. Mes buvome vieninteliai romų vaikai, lanke mokyklą kiekvieną dieną – net tada kai lydavo. Mes gyvenome San Pedro de la Fuente vietovėje Burgos regiono sostinėje. Kai man suėjo keturiolika metų, mes susidūrėme su *problema*. Aš esu dėkinga savo mokytojams ypač dėl to, kaip jie man teikė paramą, kad aš galėčiau tęsti mokslus. Jie daug kartų lankėsi mūsų namuose ir kalbėjo su tėvais dėl mano išsilavinimo. Aš taip pat vertinu savo šeimą, kad ji netrukdytų. Aš prisimenu, kad mokiausi ne tik mokykloje, bet sėdėdavau prie namų darbų iki vidurnakčio, tuo metu kai visi jau miegodavo. Aš baigiau vidurinę mokyklą. Važiudavau į mokyklą autobusu. Tai buvo privati ir religinė institucija. Man buvo paskirta stipendija, tačiau mokytoja apmokėdavo nenumatytas išlaidas. Vėliau aš svarsčiau galimybę ir toliau tęsti mokslus. Išlaikau stojamuosius egzaminus ir pradėjau mokytis mokytojų koledže.

... ir Jūs pasirinkote Valladolido universitetą.

Tai. Mokytojai sakė man, kad geriausia vieta diplomui gauti yra Valladolidas. Tai buvo 1972 metais. Mano tėvai leido ten vykti ir gyventi viename bute su kitomis merginomis. Kai baigiau mokslus, jos

padėjo man rasti darbą Ponferrado mieste, Leono regione, Diocesano mokykloje, kurioje aš dirbau trejus metus. Dar dvejus metus aš dirbau Burgoso pradinėje mokykloje, kurioje anksčiau pati mokiausi. Nusprendžiau pasirengti civilinių paslaugų mokymo egzaminui. Prisimenu, kad tas laikotarpis buvo man labai sunkus. Vieną dieną aš gavau pranešimą paštu, kad esu skiriama dirbti į kaimą, kuris vadinasi Arcos del Jalon, Soria'os provincijoje. Turiu prisipažinti, kad mokytojos profesiją pasirinkau po tam tikro laiko. Pradžioje aš norėjau studijuoti biologiją. Vėliau aš buvau paskirta į Valladolidą.

Ir čia šiuo metu Jūs gyvenate kartu su savo šeima?

Atvykus į Valladolidą, šešerius metus aš dirbau valstybinėje mokykloje La Esperanzas vietovėje. Tai buvo sunkiausias laikotarpis mano gyvenime. Manau, kad tai, ką patyriau, išgyvenau daug intensyviau už savo kolegas. Negalėjau suprasti, kaip gali būti, kad vaikai per visą dieną neturi nei kąsnelio valgyti. Nesuvokiau, kaip ligi išnaktų rinkę metalo laižą, kitą dieną jie turi eiti į mokyklą. Pirmaisiais darbo metais aš persistengdavau. Aš dirbau nuo devintos ryto iki dešimos vakaro. Su suaugusiais taip pat. Septyniolika metų aš dirbau mokytoja netoli *La Esperanza* vietovės esančiame *Los Pajarillos* kvartale, kuriame gyveno neturtingi, dažnai neturintys darbo žmonės.

Kur, kiek žinau, Jūs turėjote labai skirtingus vaikus. Kokią įtaką Jums turėjo Jūsų etninė kilmė?

Turiu prisipažinti, kad pati būdama čigonė, aš jautriau reagavau į savo mokinius. Mes labai gerai sutariame, jie mane priima ir gerbia. Sakyčiau, kad net labiau už kitus mokytojus. Romų/ čigonų vaikams aš esu geras pavyzdys. Aš su jais randu bendrą kalbą, o jų mamos pasitikėdamos su manimi bendrauja, nes žino, kas aš esu ir sulaukia paramos iš manęs. Aš turėjau susikurti savo būdus, kad užkariaučiau vaikų širdis ir įtikinčiau tėvus. Kartais eidavau į turgavietes ir praleisdavau daug laiko sėdėdama prie prekystalių, kol tėvai nusileisdavo ir palikdavo savo dukteris mokykloje.

Mokykloje, kurioje aš dirbu, vaikai mokosi šešerius metus. Paskui jie turi vykti į kitą centrą. Aš manau, kad tai yra sudėtingas amžius, kai mergaitėms iškyla įvairių problemų. Tos problemos auga, kol mergaitės jų nepakelia. Tokia mano nuomonė. Kita vertus vidurinės mokyklos yra nepritaikytos. Jos vis dar gyvena praeitimi, nenori keisti savo reikalavimų, prisitaikydamos prie naujos situacijos. Ateitis man atrodo neaiški, visuomenėje pakankamai rasistinių nuotaikų, o būtinų veiksmų, kurie leistų pasipriešinti tam, nesiimama. Ypač švietimo srityje. Pastaruju metu kyla daug sunkumų santykiuose su ne romų, ne čigonų tautybės žmonėmis.

Kurie aspektai turėtų būti apsvarstyti iš naujo arba pakeisti, kad mokymo problemos būtų išspręstos?

Mokykloje susitinka įvairių kultūrų žmonės ir čia yra vieta, kur mokomasi kartu gyventi. Aš nežinau, ką mes blogai darome. Pavyzdžiui, pertraukų metu visos romų/ čigonų mergaitės būna kartu, o ne su kais vaikais. Gal būt, mes turėtume imtis grupių dinamikos. Aš manau, kad švietimo autoritetai eina neteisinga linkme, ignoruoja problemas. Beveik visi romų/ čigonų vaikai eina į valstybines mokyklas, kur formuojasi getai. Dėl tokių priežasčių iš tiesų mokyklos turėtų būti uždaromos. Reikia šviesti administracijas. Vienas svarbiausių dalykų yra tėvų sąmoningumo ugdymas. Šiai visuomenei reikia norinčių dirbti, sugėbančių remti vienas kitą ir gyventi kultūrinėje įvairovėje žmonių. Reikia formuoti teisingas vertybes ir nuostatas, o žinios bus įgyjamos, kaip tokios politikos pasekmė.

Koks yra Jūsų, kaip mokytojos ir moters indėlis?

Galvodama apie savo kolegas, aš abejoju, kad griau nu jų stereotipus, tačiau aš dar esu mokyklos tarybos ir pedagogų tarybos narė. Ten žmonės stengiasi vengti stereotipų, nes žino, kad aš greitai juos sustabdysiu, atsikirsiu jiems. Kaip mokytoja, aš stengiuosi kuo geriau dirbti su vaikais. Pamokose ir noprograminių užsiėmimų metu aš stengiuosi sudaryti mišrias darbo grupes, domiuosi grupių dinamika, kuriu projektus, įtraukdama skirtingas klases ir t.t. Aš stengiuosi perteikti tokias vertybes, kaip solidarumas, meilė, pagalba ir domėjimasis vienas kitu. Be to, kiekvieną trečiadienį *Los Pajarillos* kvartale renkasi mokytojos moterys, kuriančios konkrečius veiklos planus anksčiau minėtiems tikslams įgyvendinti.

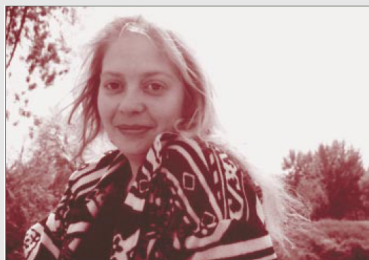
Kokia Jūsų nuomonė apie asociacijas?

Aš esu asociacijos AECGIT (Mokytojų, dirbančių su čigonais) narė. Aš esu iš tų, kurie stengiasi ugdyti bendruomenės supratimą apie švietimą, kaip svarbiausią dalyką. Švietimas atlieka lemiamą vaidmenį. Be jo lieki atmestas. Aš manau, kad švietimas yra vienas svarbiausių išsilaisvinimo būdų. Tyrime apie esminius faktorius, lemiančius mokymosi sėkmę, buvo nustatyta, kad ypač svarbūs dalykai yra

mokymosi institucijos geranoriškumas ir tėvų bei mokytojų bendradarbiavimas. Tačiau kartais aš pastebiu stagnaciją ir pasirengimo trūkumą. Kartais aš raginu savo mokinius tęsti mokslus ir eiti į universitetą studijuoti moterų situacijos, tačiau pastebiu kažkokį nenorą, pasipriešinimą. Aš kartais galvoju, ar taip yra todėl, kad romų/ čigonų vyrų pozicija yra labai patogi ir kad jie nenori jos atsisakyti. Mes pastebime, kad mūsų moterys tampa tvirtesnės ir reiklesnės. Tai galima pasakyti ir apie išsilavinusias ir apie tas, kurioms gyvenime ne itin sekasi. Joms tenka labai svarbus vaidmuo bendruomenėje. Jos yra kultūros ir taikos nešėjos. Šiais aspektais reikia pasirūpinti. Mes turėtume pateikti kitokią savo pačių paveikslą visuomenei, nes ji apie mus mažai žino. Nuolatinis įrodinėjimas, kad nesi blogas vargina. Tarp mūsų yra ir gerų, ir blogų žmonių. Taip pat, kaip ir taip kitų.

Moterys pradėjo suprasti, kad be išsilavinimo jos neturi ateities. Todėl jos nori, kad jų dukterys lankytų mokyklą. Problema ta, kad neaišku, ar tai joms bus leista. Tradicijos ir baimė, kad „jos gali nuvažiuoti nuo bėgių“ yra didžiausia kliūtis. Nors aš nemačiau nei vienos tokios moters. Aš taip pat nežinau, ką reiškia *apayamiento** (Ispanijoje gyvenančių čigonų terminas apibūdinti čigonams, kurie integrovosi į plačiąją visuomenę). Norėčiau, kad man paaiškintų, kas tai yra ir kur.

Yolanda Jimenez Hernandez

Ponia Yolanda Jimenez Hernandez kilusi iš autonominės Navarros bendruomenės Ispanijoje. Turbūt, devynioliktasis gimtadienis ryškiai nubrėžė ribą tarp „prieš“ ir „po“ šios ryškios žaliaakės moters, turinčios aiškius tikslus ir vis dar neatsakytų klausimų apie būtį, gyvenimą. Ji prisimena labai laimingą savo vaikystę, kai buvo lepinama ir saugoma gyvybingo, prisitaikančio tėvo, o mama „kovojo“ su puodais, keptuvėmis ir septyniais vaikais. Jos prisiminimai apie pirmuosius susidūrimus su žmonėmis už romų bendruomenės ribų, su draugėmis, kurios „niekada neatsakydavo pasidalinti vadovėliais“, irgi puikūs. Būdamą trylikos metų, ji metė mokyklą. Tai yra faktas, kurį ji laiko „savo gyvenimo klaida, padaryta dėl nežinojimo, tradicijų įtakos, šeimos palaikymo trūkumo ir niūriai atrodančių ateities perspektyvų“. Ji pasišventė brolių ir seserų priežiūrai, namų ruošai. Būdamą šešiolikos, susižadėjo ir ištekėjo, greitai pagimdė kūdikį. Ji taip pat prisimena ir vidinį perversmą, kurį išgyveno, būdamą dvidešimties.

„Vėl grįžau į mokyklą, nes jaučiausi lyg spąstuose, turėjau ištrūkti ir mokytis“, - sako ji. Kai jai suėjo dvidešimt dveji ir ji laukėsi antro vaiko, Yolanda gavo pradinės mokyklos baigimo pažymėjimą su labai gerais pažymiais iš visų dalykų. Ji buvo vienintelė moteris romų klasėje, kurioje mokėsi vien vyrai, bet jos pasiekimai galėjo būti pavyzdžiu ir jiems, ir jų žmonoms, kurios irgi grįžo į mokyklą. Vėliau ji išitraukė į Pavaros vyriausybės sveikatos programą, kurioje dirbo šešerius metus bendruomenės sveikatos agente. „Tas laikotarpis buvo kiek painus. Vyras nepritarė mano norui dirbti, aš turėjau praleisti daug laiko ne namie, o vaikai vis dar buvo labai maži...“ Tačiau ponia Yolanda visada pasižymėjo derybininkės talentu, o laiko jai užtekdavo, mikliai tvarkantis su įvairiais darbais. Jos kantrybė ir dirbančios moters vaidmuo, kurį ji atliko kartu su kitais vaidmenimis, atnešė vaisių. „Mano vyras subrendo, vaikai įpratę matyti mane dirbančią ir šią situaciją suvokė, kaip normalią. Mes visi subrendome. Savo vaikuose ugdyčiau atsakingumą, sugebėjimą pasirinkti, laisvės jausmą ir kritinį mąstymą,“ - teigia ji.

Nuo pirmos darbo dienos populiariame *La Chantrea* rajone praėjo devyneri metai. Palaipsniui jos nepasitikėjimas savimi virto apdairumu, o ji tapo vertu pasitikėjimo žmogumi, dirbdama su romais/ čigonais. Dabar ji dirba tarpininke ACCEDER įdarbinimo programoje, kurią sukūrė pelno nesiekianti organizacija *Fundación Secretariado General Gitano (F.S.G.G. – Čigonų vyriausiojo sekretoriato fondas)* Pamplonoje, Navarros sostinėje. Kasdieninis jos darbas apima programos turinio aiškinimą, kandidatų įvaizdžio tobulinimą ir patarimus, kaip pasirengti pokalbiui, ieškant darbo. Yolanda pripažįsta, kad jos darbas ir kovos dėl čigonų bendruomenės verčia ją geriau

pažinti socialinį kontekstą. Ji supranta, kad esamos padėties keitimas užtruks ilgą laiką, tačiau situacija jau keičiasi. „Anksčiau idėja apie darbo paieškas arba profesinio rengimo kursų lankymą nebūtų net svarstoma... o aš noriu pabrėžti, kad mes galime dirbti ir vis tik likti romų/ čigonų moterimis. Aš labai didžiuojuosi savo etnine kilme.“ Yolanda yra geriausias pavyzdys. Ji pastebi, kad savo vaidmenį suvokia kaip jungtį, užpildančią plyšį tarp romų/ čigonų ir kitų kultūrų. Be to ji yra *Talí* asociacijos (romų kalba *Tali* reiškia „laisvė“), kurią įkūrė bendruomenės atstovai Pamplonos ir jos apylinkių čigonų/ romų moterims, prezidentė. „Ši organizacija yra paramą suteikianti ir pasiekimus skatinanti vieta, kur jos gali ateiti pasikalbėti apie rūpimus klausimus: gerus arba blogus. Aš nuoširdžiai tikiu, kad vieną dieną mes tikrai pasieksime lyčių lygybę“.

Nuo 2001 metų lapkričio 22 dienos Yolandos profesiniai pasiekimai buvo pripažinti. Navarros vyriausybės prezidentas įtaikė jai 2001 metų Dirbančios moters apdovanojimą. Tai buvo išskirtinis įvykis, nes pirmą kartą šis autonominės regiono vyriausybės ir kitų vietinių institucijų įsteigtas apdovanojimas buvo įteiktas Navarroje gimusiai moteriai. Anksčiau paminėtos institucijos, peržiūrėję jos gyvenimo aprašymą ir gavę kelių organizacijų bei asociacijų atsiliepimus apie jos profesionalumą, įtraukė ją į kandidatų sąrašą. „Būti apdovanotai už profesinius pasiekimus man atrodo truputį keista. Buvo labai daug gerų kandidačių. Kalbant apie apdovanojimą, svarbu, kas buvo prieš ir po to. Prieš tai romai/ čigonai mane pripažino ir aš žinojau, kad turiu darbą. Po apdovanojimo buvau ir kitų pripažinta. Aš norėčiau, kad mano bendruomenei įteiktų apdovanojimą“, sako ji.

Yolanda pastebi, kad „ta aplinkybė, jog esu čigonė ir šiek tiek atskirta nuo kitų, supratimas, kokius sunkumus turi gyvenime išverti čigonų moteris, prisidėjo prie to, kad laimėjau apdovanojimą“. Nėra jokios abejonės, kad šis apdovanojimas paskatins visas čigonų moteris, kurios – apdovanotos ar ne – yra tokios svarbios kasdieniniame gyvenime: namuose, švietime ir šeimoje. Jos perteikia savo bendruomenės vertybes ir kartu yra varomoji pokyčių jėga, jų vaidmuo yra labai svarbus, joms reikia, kad jų situacija pasikeistų dėl jų pačių gerovės, jos šaukiasi tų pokyčių.

Yolandos ryžtą patiprina jos noras būti laiminga, dirbti ir mokytis, jos įgimtos ir darbe išsiugdytos savybės: mokėjimas derėtis, supratingumas, intuicija, gebėjimas bendrauti ir spręsti...

Aš paklausiau jos apie svajones ir ji atsakė: „Norėčiau visus Pamplonoje gyvenančius romų/ čigonų vaikus matyti studijuojančius valstybiniuose universitetuose“. Aš paprašiau, kad ji įsivaizduotų ateitį ir ji šypsodamasi piešė gražią ateitį savo šeimai, romų/čigonų moterims ir visiems jai artimiems žmonėms.

Romų moterų balsai skamba garsiau: pirmoji romų moterų federacija ketina patobulinti romų švietimo ir gyvenimo standartus

Tatiana Escárraga, Madridas, Ispanija

Šis straipsnis buvo išspausdintas prestižinio ispanų laikraščio „El País“ elektroninėje versijoje

Tai yra sunki užduotis, tačiau jos nori pabandyti. Kalbame apie romų moteris, nusprendusias pasistengti, kad jas išgirstų ir įkūrusias nacionalinę moterų federaciją KAMIRA, kurios pagrindinis tikslas yra įrodyti savo vertę. Tačiau jos nenori prarasti vyrų dėmesio, nes jų vaidmuo romų visuomenėje yra labai svarbus. Jos nori, kad vyrai jas išgirstų. Jos susibūrė pasakyti vyrams, kad linki savo dukterims baigti mokyklą ir studijuoti universitetuose, norėdamos, kad ateityje jos turėtų pastovų darbą ir prisidėtų prie dabartinio gyvenimo standarto tobulinimo.

Kaip jos to pasieks? „Mes norime aiškiai pareikšti, kad neatsisakome savo kultūros. Tai reikalauja didelės kantrybės, tačiau mes įsitikinusios, kad pasieksime tikslą“, - teigia ponija Pilar Clave Ría, federacijos, kurią sudaro 3000 moterų, prezidentė.

Pilar yra pagrindinė KAMIROS veikėja. Legenda byloja, kad Kamira buvo pirmoji romų moteris žemėje. Ji buvo labai stipri asmenybė. Ji yra dešimties vaikų motina ir Paramos romų tautybės žmonėms asociacijos prezidentė Zaragozos rajone. 1999 m. rugsėjo 30 d. daugiau kaip 30 romų moterų susitiko su Pilar atgimusių kairiųjų Ispanijos profsąjungų (Comisiones Obreras, CC OO) asamblėjoje ir šventė oficialų federacijos įkūrimą. Tai buvo pirmoji tokio pobūdžio organizacija pasaulyje. Pilar ir dvylikos organizacijų, kurios susijungė į federaciją, atstovės atvyko į Ispanijos sostinę. Jų vyrai su tuo sutiko.

„Pagrindinė mūsų vyrų sąlyga buvo ta, kad su mumis visada galima būtų susisiekti“, - sako ji. Jos yra pripratusios paklusti savo vyrams tiek, kad visai nenori to atsisakyti. „Vienintelis dalykas, kurio mes siekiame – tai pakelti savo kvalifikaciją, praplėsti socialinius ryšius, dalyvauti socialiniame gyvenime“, aiškina ji.

Šiose asociacijose dalyvaujančios moterys rado protingą sprendimą, apsaugantį jų vyrus nuo minties, kad jos gali per toli nueiti. „Mes stengiamės juos įtikinti, kad mūsų garbė neatsidurs pavojuje, jeigu mes baigsime mokyklą ir turėsime kitokius, o ne netradicinius darbus“.

Pilar tvirtina, kad jų veikla siekiama išlaikyti romų papročius, neatmetant kitų realių ir aktualių dalykų. Daugiau kaip 14 metų ji dirba moterų asociacijose ir niekada nevykdavo į susitikimus be vyro leidimo. Ji prisipažįsta, kad niekada ant jo nerėkė.

Prezidentė pastebi, kad, metams bėgant, dalykai po truputį kinta. „Mums vienoms neleidžiama eiti į vakarėlius. Mano vyras ir dukterų neleidžia į diskotekas. Tačiau šiais laikais galima sutikti moterų, kurios eina į kiną, į gimtadienius arba susirenka užkandžiams po pietų“.

Tradiciskai romų mergaitės palieka formalųjį ugdymą, sulaukusios 12 ar 14 metų. Šiuo laikotarpiu mergaitės bręsta, ateina laikas joms galvoti apie vedybas ir vaikus. Organizacijos KAMIRA narės galvoja, kad šį paprotį reiktų pakeisti: „Mes siekiame įtikinti tėvus, kad fiziškai gerai išsivysčiusios mergaitės turi lankyti mokyklą ir šviestis“. Reikia išsipareigoti baigti mokyklą ir kartu nepamiršti, kad netekėjusi, neturinti šeimos dvidešimties metų moteris yra *jauna senmergė*.

Kitas tikslas, kurio sieksime vėliau, yra leisti moterims įsigyti vairavimo pažymėjimą. Dabar tą teisę turi vyrai. Vėliau jos stengsis įtikinti vyrus, kad užtenka turėti šešis vaikus, o ne dešimt. „Man atrodo, kad šeši yra labai nedaug, tačiau mes turime susitarti, kada jų jau užteks“, - ironiškai sako Pilar.

Šiuo metu užtenka to, kad Federacijai pavyko išvysti pasaulį. Joms trūksta finansinių išteklių savo veiklai plėtoti, joms reikia įkurti savo būstinę ir jos stengiasi tai padaryti Madride.

Beveik 3000 moterų federacijos KAMIRA narių supranta, kokia svarbi yra jų iniciatyvų įgyvendinimui rodoma romų bendruomenės pagarba. Apibendrinama p. Pilar teigia, kad svarbiausia yra išlaikyti neprikaištingą orumą ir pavyzdingai elgtis.

Šiuo metu Federacija gali džiaugtis gera pradžia. Gerbiami romų bendruomenės patriarchai – Pedro Puente ir Antonio Vázquez – pagarbiai pasveikino moterų organizacijos atsiradimą ir padaršino jas žingsniuoti pirmyn.

Čekija

Interviu su romų tautybės moterimi

Amžius: 33

Gyvenimo vieta: ji gyvena miesto pakraštyje (tai yra įprasta šiai tikslinei grupei). Ji gyvena sėsliai (tipiška) ten, kur yra oficialiai registruota (nelabai tipiška šiuolaikinėms čekų čigonų moterims, nes dažniausiai jų tikroji gyvenamoji vieta skiriasi nuo tos, kur jos yra oficialiai registruotos).

Vairavimo pažymėjimas: ji neturi vairavimo pažymėjimo (būdinga tikslinei grupei).

Išsilavinimo lygis: pradinė mokykla, daugiau jokio išsilavinimo.

Šeimyninė padėtis: ištekėjusi; ji ištekėjo, būdama septyniolikos metų (Čekijoje gyvenančios romų moterys dažnai išteka, būdamos labai jaunos).

Šeimos pragyvenimo šaltiniai: pagrindą sudaro socialinės pašalpos, dalį pajamų gauna iš atsitiktinių darbų.

Vaikai: 3 (13, 15 ir 16 metų amžiaus). Jaunesnysis lanko specialiąją pradinę mokyklą, vidurinysis dirba pameistrių pas spynų meistrą, vyriausias yra bedarbis (tai yra gana tipiškas vidutinės romų šeimos „portretas“).

Darbo patirtis: ji dirbo kepėja, tačiau prarado tą darbą. Dabar ji yra bedarbė. Ji norėtų gauti namų tvarkytojos darbą, tačiau susiduria su išankstinėmis neigiamomis nuostatomis dėl savo tautybės (tai yra bendra romų moterų problema).

Kalbos: ji kalba romų ir čekų kalbomis, tačiau kalbėdama čekiškai, daro daug klaidų (tai labai būdinga romų moterims).

Mėgstami užsiėmimai: jai ypač patinka šokti ir dainuoti.

Paramos poreikis: ji susisieikė su nevyriausybine organizacija „Piliečių asociacija“ „Romipien“, ir paprašė pagalbos dėl įsidarbinimo.

Šeimos nuostatos į darbą ir mokymąsi: jos šeima nemano, kad mokymasis yra svarbus dalykas.

Interviu su mediatoriumi

Vairavimo pažymėjimas: dauguma romų moterų jo neturi.

Išsilavinimas: romų moterys dažniausia baigia tiek klasių, kiek spėja, kol mokymasis yra privalomas.

Šeimyninė padėtis: dažniausiai romų moterys anksti išteka (lyginant su dauguma), tačiau pastaruoju metu jos išteka vis vyresnės, daug liberaliai nusiteikusių jaunų merginų lieka netekėjusios gana ilgai.

Vaikai: šeimoje yra vidutiniškai trys vaikai.

Darbo patirtis: dažniausiai jos atlieka pagalbinius ir blogai apmokamus darbus.

Kalbų mokėjimas: romų moterys dažniausiai nekalba užsienio kalbomis, netobulai jos kalba ir čekų kalba – su daugiau ar mažiau girdimu romų kalbos akcentu.

Pomėgiai: mylimiausias jų užsiėmimas yra žiūrėti „muilo operas“ (niekad nesibaigiančius TV serialus moterims).

Paramos poreikis: jos kartais kreipiasi pagalbos į įvairius žmones, romų bendruomene ir jų sugyvenimu su visuomenės dauguma besirūpinančias nevyriausybinės organizacijas („Gelbėjimo armiją“, „Centrom“, „Kartu“ – „Jekhetane“, ir kt.).

Svajonės: turėti sveiką ir laimingą šeimą yra viena būdingiausių joms svajonių.

Pasirengimas ugdyti savo žinias bei sugebėjimus: kai kurios romų moterys stengiasi pabaigti vidurinę mokyklą (vėliau).

Romų moterų situacija Čekijoje

Vertingu informacijos šaltiniu apie Romų moterų situaciją Čekijoje buvo 2006 m. vasario mėnesį Prahoje vykęs pirmasis jų suvažiavimas, kurio organizavimą rėmė Atviros visuomenės institutas (Sorosio fondų tinklas). Į suvažiavimą susirinko įvairios gyvenimo ir darbo patirties turinčios moterys: valstybės tarnautojos, mokytojos, socialinės ir sveikatos apsaugos sistemų darbuotojos, pedagogų asistentės, nevyriausybinių organizacijų, žiniasklaidos atstovės, namų šeimininkės, bedarbės. Jos pačios apibrėžė savo bendruomenės kasdieninio gyvenimo problemas, ypač paliesdamos gyvenimo sąlygų, ugdymo ir sveikatos sritis.

Gyvenimo sąlygos

Romų motinos bijo dėl savo vaikų saugumo, nes jų bendruomenei kasdien gresia žiaurūs ekstremistų grupuočių išpuoliai. Romų moterys norėtų tapti pilnavertėmis visuomenės narėmis, jos norėtų saugiai jaustis ir būti gerbiamos. Štai kodėl jos kreipiasi į žiniasklaidą ir žinomus žmones, siekdamas, kad jų bendruomenė būtų pristatoma, laikantis teigiamų nuostatų.

Kalbant apie bendruomenėje dažną nedarbą, romų moterys įsitikinusios, kad tokia padėtis yra ne tik dėl žemo išsilavinimo lygio, bet ir dėl išankstinių neigiamų nuostatų bei rasinės diskriminacijos. Moterys yra dvigubai blogesnėje padėtyje, nes jos susiduria ir su diskriminacija dėl lyties.

Beveik 23% romų Čekijoje gyvena getuose, ir jų situacija prastėja. Romų moterys teigia, kad reikalinga protinga aprūpinimo valstybiniu būstu politika, kuri užtikrintų pakenčiamas gyvenimo sąlygas visiems piliečiams.

Švietimas

Suvažiavimo dalyvės tvirtino, kad vaikams, augantiems socialiai nepalankiose ar net atstumtose šeimose, sunkiai prieinamas pilnavertis išsilavinimas. Jų nuomone, norint, kad vaikai reguliariai lankytų mokyklą, reikia tėvus įtraukti į priešmokyklinį vaikų ugdymą. Romų vaikai turėtų lankyti ikimokyklinės ugdymo įstaigas (darželius įvairaus amžiaus ikimokyklinukams) daug dažniau, negu tai daroma dabar. Tam yra daug priežasčių. Viena iš jų ta, kad šios institucijos gali nustatyti specialiuosius vaikų ugdymo poreikius.

Romų moterys suvokia, kad kai kurie jų bendruomenės tėvai yra pasyvūs. Toks jų elgesys yra susijęs su šeimos socialiniu statusu ir su motyvacijos stoka, kurią sąlygoja diskriminacija darbo rinkoje (geresnis išsilavinimas negarantuoja darbo, nes darbdaviai pageidauja ne romų tautybės darbuotojų).

Romų moterys išreiškė nepasitenkinimą, kad jų vaikai ugdomi prisotintoje negatyvizmo ir išankstinių nuostatų prieš romus atmosferoje. Romų motinos, kaip ir jų vaikai, nelaiko mokyklos saugia ir jaukia vieta.

Sveikata

Romų moterys patiria medicininio personalo ir gydytojų (o jie paprastai nemoka bendrauti su pacientais, ypač su mažumų atstovais) diskriminaciją bei nepagarbą. Romų moterys sutinka su faktu, kad seksualinis ugdymas vis dar yra tabu jų bendruomenėje ir todėl ten yra daug jaunų motinų.

Kita svarbi romų moterų problema yra prekyba moterimis ir prievarta namuose. Tai pabrėžė pilietinė asociacija „La Estrada“ savo projekto „Prekybos moterimis prevencija romų bendruomenėje“ galutinėje ataskaitoje.

Romų bendruomenė tradiciškai yra patriarchalinė, moterys, išskyrus, turbūt, „phuri daj“ – didžiysis motinas – niekada nebuvo labai gerbiamos bendruomenėje. Ši nuostata į moteris iki šiol gyva (ir blogėjant socialinei situacijai bendruomenėje, stiprėja); ne tik vyrai bendruomenėje ją palaiko, bet ir pačios moterys priima tokią situaciją kaip normą. Dominuojanti vyro, norinčio pademonstruoti savo jėgą, pozicija palengvina žiaurumo protrūkius šeimoje. Dažnai smurto taikiniu tampa žmona, o vaikai – įvykių liudininkais.

Smurtas namuose

Smurto namuose tema atsiskleidžia lygiagrečiai su prekybos moterimis tema ir moterų nenoru bendradarbiauti atsakingai sprendžiant jų, kaip tam tikrų situacijų aukų, problemas. Žinantys apie smurto namuose faktus darbuotojai, kad romų bendruomenės moterys, kurių namuose smurtaujama, nesikreipia į juos pagalbos. Tokį patyrimą jie grindžia faktu, kad moteriai buvo gėda skųstis savo vyro ar partnerio elgesiu kam nors už šeimos ribų arba kad jos įvairių formų smurtą laiko kasdienišku ir priimtiniu dalyku. Paklausti darbuotojai išsakė nuomonę, kad smurtas namuose yra įprastas ir paplitęs bendruomenės gyvenimo aspektas, kurio jos net nelaiko būtina aptarti problema. Tai, kad smurtas namuose dažnai toleruojamas, bendruomenėse laikomas įprasta gyvenimo dalimi, apklausos metu patvirtino romų moterys ir mergaitės. Tokia pat nuomonę išreiškė abiejų lyčių moksleiviai.

Prevenciniais tikslais rengiami susitikimai su romų moterimis ir mergaitėmis. Įgyvendinama „Žmogaus teisių praktikoje“ projektą „Prekyba moterimis romų bendruomenėse“, „La Estrada“ suorganizavo 14 susitikimų, kurių tikslas buvo prevencinis darbas su 12 metų ir vyresnėmis romų mergaitėmis. Iš viso susitikimuose dalyvavo 234 mergaitės.

Šių susitikimų tikslas buvo informuoti mergaites apie prekybos moterimis faktą, apie tai, kad rizikinga keliauti į užsienį, norint nelegaliai įsidarbinti, ir apie tai, kur ieškoti pagalbos kritinėse situacijose. Šiai tikslinei grupei buvo sukurta apytikriai dvi valandas trunkanti programa, kurioje naudojama tinkama prevenciniams tikslams ir grupės poreikius atitinkanti mokomoji medžiaga bei interaktyvūs mokymo būdai.

Mergaičių, kurios lankėsi prevenciniais tikslais organizuojamuose susitikimuose, supratimas apie prekybą moterimis skyrėsi priklausomai nuo to, kur jos gyveno. Dažniausiai kylanti asociacija buvo prostitucija. Kai kuriose grupėse mergaitės jau turėjo bendrą supratimą apie šį reiškinį. Šių susitikimų metu „La Estrada“ nustatė, kad maždaug trys ketvirtadaliai mergaičių galvojo apie tai, kad „reiktų pasinaudoti šansu užsienyje“. Šis faktas atrodė labai pavojingas ypač dėl to, kad „La Estrada“ dirbo su grupėmis, kurios beveik neturėjo supratimo apie darbo sutartis, stokojo informacijos apie darbo teisę Čekijoje, reikalavimus darbo sutartims, potencialaus darbdavio patikimumo patikrinimo galimybes.

Mergaitės ir net vyresni susitikimų dalyviai dažnai nežinodavo apie Čekijos konsulatų užsienyje egzistavimą, apie jų darbą. Diskusijų metu nustatė, kad mergaitės nori keliauti į užsienį, buvo pastebėta, kad šis faktas prieštarauja apklausos metu gautiems duomenims, nes jų dalyviai dažniausiai teigė, kad romų moterys ir mergaitės neieškotų jokio darbo užsienyje.

Du trečdaliai mergaičių sutiko su teiginiu, kad kas nors iš jų giminių padėtų gauti darbą. Žinant, kad romų kilmės moterimis dažnai prekiauja jų giminės ir pažįstami, tai kelia nerimą.

Prevenčiais tikslais organizuotų susitikimų metu buvo įsitikinta, kad tikslinė grupė neturėjo būtinos informacijos, kaip išvengti prekybos žmonėmis pavojų. Daugelis dalyvių net neturėjo elementarios informacijos, kaip elgtis, nustatant darbo ir teisinius santykius, jos nesuprato, kad pasiūlymai įdarbinti be jokių įdarbinimo sutarčių yra pavojingi ir tokiais atvejais, kada tokį darbą siūlo joms pažįstamas žmogus.

Pabaigai turime pasakyti, kad romų moterų problemas stengiasi spręsti įvairios valstybinės ir nevyriausybinės institucijos. Pavyzdžiui, romų moterų darbo grupė prie Čekijos Respublikos vyriausybės tarybos romų bendruomenių reikalams reguliariai susitinka aptarti aktualių klausimų.

Kita labai aktyvi romų moterų grupė „Manushe“ veikia nevyriausybinės organizacijos, esančios Prahoje, kuri vadinasi „SLOVO 21“ sudėtyje. Pagrindinis „Manushe“ tikslas yra remti išsilavinusių, savimi pasitikinčių, emancipuotų romų moterų raidą. „Manushe“ pripažįsta, kad švietimas yra vienas iš svarbiausių dalykų, padedančių bet kurioje visuomenėje moterims įgyti galios. Mes taip pat tikime, kad moterų pasitikėjimo savimi ir savigarbos skatinimas, jų solidarumas įgalintų moteris stipriai priešintis bet kokiam jų teisių pažeidimui. Kita vertus, įvairių problemų supratimas gali apskritai pagerinti romų moterų pozicijas čekų visuomenėje ir ypač darbo rinkoje. Pagrindinė organizacijos „Manushe“ tikslinė grupė yra jaunos romų moterys. Tačiau netiesioginė jų tikslinė grupė taip pat yra ir tų moterų šeimos, ir bendruomenės, kuriose jos gyvena. Savo žinių ir pasitikėjimo savimi dėka šios jaunos moterys gali turėti reikšmingos teigiamos įtakos savo motinoms, tėvams, giminėms ir kaimynams. Taigi pirmiausia jaunos romų moterys gauna naudos iš organizacijos „Manushe“ veiklos, tačiau netiesiogiai ši veikla yra naudinga ir jų aplinkai. Be to, šiuo projektu netiesiogiai pasiekiami ir platesni tikslai, tokie kaip socialinio teisingumo ir gyvenimo be prievartos Čekijoje skatinimas. Šiuo metu organizacijoje „Manushe“ yra penkiasdešimt aštuoni aktyvūs nariai, dirbantys vienuolikoje vietų Čekijoje. Organizacijos prezidentė p. Marta Hudečková yra tarptautinės romų moterų konsultacinės grupės narė.

Visais istorijos laikotarpiais romų moterys atsidurdavo tarp dviejų kovojančių pusių: viena vertus iš jų buvo tikimasi atlikti tradicinį vaidmenį savo etninėje grupėje, o iš kitos – statuso, kurį jos norėtų pasiekti tradicinėje visuomenėje, pasaulyje, kuriame joms buvo siūloma daugiau galimybių.

Per pastaruosius dešimtį metų jos pasiekė pažangos visose srityse. Kalbant apie švietimą, vis daugėja romų moterų, studijuojančių universitete. Dėl to jos dažniau aktyviau dalyvauja darbo rinkoje. Nepaisant akivaizdaus progreso, romų moterys ir toliau identifikuojasi su savo kultūra ir gerbia pamatinius jos principus.

Jaunos romų moterys, baigusios privalomąjį ugdymą, įsipareigoja tolimesnėms studijoms. Labai aktualus yra studijuojančių universitete moterų modelio, galinčio paskatinti kitas tęsti savo mokslus, sukūrimas.

Darbo rinkoje, tenka pripažinti, stereotipai ir toliau veikia. Todėl daug moterų slepia savo etninę priklausomybę, kad gautų darbą.

Romų moterų asociacijų įsisteigimas laikomas pozityvios diskriminacijos aktu, instrumentu, padedančiu moterims suvokti savo situaciją ir problemas.

Šios asociacijos dirba romų moterų naudai ir kovoja dėl įvairiapusės paramos joms. Siekdamos savo tikslų, šios organizacijos organizuoja konferencijas, mokymo kursus, teikia informavimo ir konsultavimo paslaugas.

Interviu su romų moterimis santrauka, 2005 m.

Interviu davė trys moterys.

1. Ištekėjusi, dvidešimt devynių metų amžiaus, turinti tris vaikus. Ji baigė pradinę mokyklą. Tėvai norėjo, kad ji mokytųsi toliau, tačiau ji nelankė mokyklos. Kodėl? Sunku paaiškinti, ji jautėsi kitokia. Ji nelankė jokių profesinio parengimo kursų, nes nebaigė mokyklos. Ji norėtų mokytis kokios nors profesijos, nes norėtų gauti darbą, gyventi normalų gyvenimą, palikti kažką savo vaikams. Ji yra bedarbė, tačiau ji ieškojo darbo. Jos nepriėmė, nes ji čigonė. Ji norėtų būti virėja ir galėtų lankyti specialius kursus, tikėdamasi, kad tada turės teisę dirbti šį darbą. Jos duktė lanko mokyklą ir mūsų respondentė didžiuojasi dukters sugebėjimais piešti. Ji mano, kad siuvėjos darbas jai irgi tiktų. Pagrindinės kliūtys įgyti profesiją ir gauti darbą yra išsilavinimo trūkumas ir neigiama žmonių pažiūra į romus.

2. Išsiskyrusi, keturiasdešimt šešerių metų amžiaus, turinti aštuonis vaikus moteris. Ji baigė tik dvi pradinės mokyklos klases. Ji dirbo namie, atliko visus reikalingus darbus, neskirstydama juos į vyriškus ir moteriškus. Ji nenorėtų turėti jokio kito darbo, nes jo labai daug ir namuose. Be to ji serga. Ligos yra kliūtis. Daug jaunų žmonių yra priklausomi nuo narkotikų. Jie irgi nenori dirbti. Každą reikia daryti, kad jie nustotų vartoti narkotikus.

3. Netekėjusi, šešiolikos metų mergina, neturinti vaikų. Ji lanko mokyklą, dabar mokosi šeštoje klasėje. Ir toliau ji norėtų mokytis. Jos svajonė yra tapti advokate. Ji yra įsitikinusi, kad norint tapti geru žmogumi, labai svarbu yra mokytis. Ji girdėjo apie studijuojančią Vilniaus pedagoginiame universitete romų merginą ir tiki, kad daugiau romų gali būti išsilavinę.

Interviu su romų tautybės moterimi santrauka, 2007 m.

Mes norėjome pasikalbėti su keturiomis moterimis, tačiau tik viena iš jų norėjo apie save papasakoti.

Jai šešiasdešimt aštuoneri metai. Ji turi keturis vaikus. Dabar ji gyvena mieste, romų gyvenvietėje su kitais šalia Romų visuomenės centro gyvenančiais romais. Ji dirba Romų visuomenės centre, pirties prižiūrėtoja.

Prieš tai ji gyveno kaime su savo vyru, kuris buvo lietuvis. Po kiek laiko ji išsiskyrė ir ištekėjo už kito vyro, šventiko. Antrasis jos vyras buvo ukrainietis, kuris gavo darbo vietą Rusijoje. Taigi ji kartu su vyru išvyko į Rusiją. Jie kartu gyveno apie keturiolika metų ir išsiskyrė. Dvi jų dukters ir dabar gyvena Rusijoje.

Ji baigė septynias klases. Daugiausia laiko ji nedirbo. Ji dirbo trumpai Rusijoje. Buvo valytoja.

Romų visuomenės centre organizuojami profesinio mokymo kursai. Yra juos lankančių žmonių. Moteris įsitikinusi, kad neraštingumas yra pagrindinė kliūtis, trukdanti mokytis profesinio mokymo kursuose ir rasti darbą. Suaugusiems „per vėlu mokytis“.

Nežiūrint į tai, kad ji keliavo paskui savo vyrus, kai buvo ištekėjusi, ji mano, kad skyrybos yra normalus dalykas, kada vyras smurtauja šeimoje. Ji sako, kad romai nėra nusiteikę prieš skyrybas, nesvarbu, ar tai būtų mišri santuoka, ar romų šeima. Ji sako, kad niekas neturi teisės smerkti kito žmogaus gyvenimo.

Ji nustebė, kai jos paklausiau apie jos interesus ar laisvalaikį. Ji išsiuvinėjo staltiesę, lovatiesę, mezgė, tačiau niekad negalvojo apie tuos darbus, kaip apie laisvalaikį ar hobi. Daugelis romų moterų atlieka įvairius darbus: renka uogas, padeda ūkininkams, parduoda įvairius daiktus ir kt. „Kur jūs matėte romų moteris, dirbančias metų metus vienoje vietoje?“, - klausia ji.

Ji kalba romų, lietuvių ir rusų kalbomis. Jos dukters nedirba, prižiūri savo vaikus. Jos gauna socialines pašalpas vaikams. Ji gauna invalidumo pensiją.

Jos anūkė lanko mokyklą ir gal būt turės profesiją ir darbą. Jei ji sėdės namuose, „nebus jokios naudos“.

Interviu su romų visuomenės centro socialine darbuotoja aprašymas

Socialinė darbuotoja ketverius metus dirba Romų visuomenės centre. Pagrindinė jos darbo sritis yra romų vaikų ugdymo priežiūra. Ji taip pat padeda šalia Romų visuomenės centro gyvenantiems romams spręsti tokias socialines problemas, kaip kvalifikacijos įgijimas profesinio rengimo kursuose, ryšiai su darbo rinka, socialinė apsauga. Ji sako, kad romams pastaruoju metu kuriama daug projektų. Buvo daug kalbama apie jų įdarbinimą, tačiau rezultatai ir dabar yra neaiškūs. Todėl žmonės yra atsargūs.

Ji neturi statistinės informacijos apie romų gyvenvietėje gyvenančių moterų skaičių. Nežinia, kiek jų dirba. Daugiausia jų nedirba. Keletas romų moterų stengėsi susirasti darbą, tačiau jų nepriėmė dėl tautybės. Kelios moterys dirba. Viena iš jų – Romų visuomenės centro pirtyje. Kita irgi dirbo šiame centre. Ji vadovavo šokių grupei. Ji gali dirbti tada, kai Centras gauna lėšų šiai veiklai, kurdamas įvairius projektus. Šiuo metu ji nedirba. Paklausta, ar ta moteris negalėtų įsidarbinti pastoviai mokykloje ir ten vadovauti vaikų šokių kolektyvui, socialinė darbuotoja atsakė, kad romai nemėgsta dirbti toli nuo savo gyvenamosios vietos. Jiems taip pat nepatinka eiti į darbą nustatytu laiku. Tačiau kita vertus, ji pažįsta romų, kurie šiuo metu dirba Jungtinėje Karalystėje. Jie gauna gana aukštus atlyginimus. Galbūt, Lietuvoje gyvenantys romai yra įsitikinę, kad darbas nepakeistų jų gyvenimo sąlygų į gera, nes atlyginimai yra maži, o socialinės išmokos dirbantiems sumažinamos.

Yra viena valytojos darbo vieta Romų visuomenės centre, tačiau niekas nenori šio darbo dirbti. Jie sako, kad tai netinkamas romams darbas. Taigi, jų nuostatos į darbą irgi yra kliūtis. Atlyginimai irgi nelabai motyvuoja darbui.

Dauguma moterų prižiūri savo vaikus. Jos taip pat vyksta į miestą, tikėdamos gauti šiek tiek pinigų: pardavinėdamos drabužius, prašydamos išmaldos ir pan. Šiuo atveju pinigai atsiranda greitai. Dirbdamas turi palaukti atlyginimo. Kita vertus, svarbu suprasti, kad jos bijo būti darbdavių atstumtos.

Kai kurios moterys lanko profesinio rengimo kursus, organizuotus dalyvaujant Romų visuomenės centrui. Šie kursai dar nesibaigė, todėl per anksti kalbėti apie įdarbinimą.

Socialinė darbuotoja mano, kad moterys susidomėtų namudinio darbo galimybe. Yra kelios moterys, baigusios vairavimo kursus. Tačiau jos vairuoja tik tada, kai to reikia šeimai.

Interviu su keliaujančiomis moterimis apibendrinimas

	ISPANIJA	PRANCŪZIJA	LIETUVA	ČEKIJA
AMŽIUS	Suaugę (26/53/40 metų)	Paaugliai (16 metų) ir suaugę (34 ir 24 metai)	Paauglė (16 metų) ir suaugę (29, 46 ir 68 metai)	Suaugę (33 metai)
ANKSTESNĖ ŠEIMA	Didelė šeima (nuo 5 iki 10 žmonių)	Didelė šeima (nuo 5 iki 12 žmonių)		Didelė šeima (nuo 5 iki 7 žmonių)
GYVENAMOJI VIETA	Įsikuria getuose, miestų ir miestelių priemiesčiuose. Gyvena butuose.	Legaliose (2) ir privačiose (1) teritorijose. Kaimo vietovėse. Gyvena automobilių furgonuose (2) ir trobelėje (1)	Specialioje, atskirtoje nuo kitų gyventojų vietovėje (3) ir mieste (1).	Dažnai vietovėse, neatitinkančiose oficialaus ir pastovaus adreso. Iki 23% romų tautybės žmonių gyvena getuose.
DABARTINĖ ŠEIMA	Didelės šeimos (nuo 4 iki 6 žmonių)	6 nariai arba vieniši	Nuo 0 iki 8 vaikų	Nuo 4 iki 6 narių
ŠEIMOS LYDERIS	Vyrai. Tačiau išsiskyrusių moterų skaičius auga. Kai kurios moterys kenčia nuo prievartos namuose.	Mama yra lyderė (1) Tėvas ir motina dalijasi vadovavimą šeimai. Kai kurios moterys kenčia nuo prievartos namuose.	Daugumoje šeimų lyderis yra tėvas, bet tai ne visada akivaizdu.	Vyrai yra lyderiai. Moterys kenčia nuo prievartos namuose.
IŠTEKĖJUSIOS AR VIENIŠOS	Dauguma jų yra ištekėjusios. Jos išteka pagal romų papročius ir neturi jokių legalių dokumentų.	Vienišos	Vieniša (1), ištekėjusi (1), išsiskyrusios (2)	Dauguma jų yra ištekėjusios. Jos išteka pagal romų papročius ir neturi jokių legalių dokumentų.
PAJAMOS	Valstybinės pašalpos yra pagrindinė parama šeimai. Darbas nepilną darbo dieną.	Socialinės išmokos (3) ir pajamos už sezoninius darbus (1). Dažytojos darbas (1)	Socialinės išmokos ir atsitiktiniai darbai.	Valstybinės pašalpos yra pagrindinė parama šeimai. Darbas nepilną darbo dieną.
AKADEMINĖS STUDIJOS	Senos moterys niekur nesimokė. Jaunos turi pradinį išsilavinimą.	Lankė mokyklą tol, kol mokslas buvo privalomas (3). Viena išmoko virėjos amato per dvejus metus	Pradinis išsilavinimas.	Senos moterys niekur nesimokė. Jaunos turi pradinį išsilavinimą.
DABARTINĖS STUDIJOS	Specialūs kursai, siekiant gauti vyriausybės išmokas.	Nebaigė mokslų.	Viena lanko mokyklą, o kitos niekur nesimoko.	Pradinė mokykla, toliau mokslai netęsimi.
ŠEIMOS NUOSTATA Į STUDIJAS	Neskatina savo vaikų mokytis, neremia, nesirūpina jų išsilavinimu.	Galvoja, kad išsilavinimas yra svarbus, tačiau savo vaikų neskatina mokytis, leidžia jiems rinktis.	Palaiko nuostatą, kad vaikams reikia mokytis.	Nemano, kad išsilavinimas yra svarbus dalykas.
KODĖL NETĘSIA MOKSLŲ	Dėl asmeninių priežasčių. Jos turi labai daug pareigų namie, labai jaunos išteka.	Netęsia mokslų, nes augina savo vaikus, daug keliauja.	Jaučiasi kitokia, šeimyninės pareigos, ligos.	Moterys turi rūpintis savo vaikais.

DABARTINĖ SITUACIJA	Mokslai: jiems teikiama daugiau reikšmės. Moterų situacija: pradeda dirbti, siekdamas praturtinti savo asmenybę.	Šeima - pagrindinis užsiėmimas (2). Viena respondentė susipažino su jaunuoliu ir tikisi baigti uždarbiauti atsitiktiniais darbais. Dar viena rūpinasi šeima, nori rasti darbą, tačiau nesugeba.	Jaunesnės lanko mokyklą arba specialiai romams organizuojamus profesinio rengimo kursus.	Jos nori likti namuose ir rūpintis visais šeimos nariais.
DARBAI, DARBO PATIRTIS	Moterys dažniausiai dirba namuose ir neturi kitokio darbo patirties.	Viena moteris dirbo (valė namus ir lygino drabužius) Kita reguliariai susirasdavo vynuogių ir vyšnių rinkėjos darbo. Dar viena baigė virėjų kursus.	Darbas namuose. Viena respondentė dirbo atsitiktinius darbus.	Daugelis jų yra bedarbės.

Interviu su mediatoriais apie keliaujančias moteris apibendrinimas

	ISPANIJA	PRANCŪZIJA	LIETUVA	ČEKIJA
DARBO SU ROMAIS PATIRTIS	Pusantrų metų.	8 metai 3 - 4 metai 4 metai (2)	4 metai	15 metų
PAREIGOS	Jie yra socialiniai darbuotojai, kurie atsakingi už romų vaikų mokymąsi mokykloje, ryšius su darbo birža ir profesinio mokymo kursus.	Labdaros organizacijos savanoris, kvalifikuotas socialinės integracijos instruktorius. Socialinis asistentas. Pediatrijos slaugytoja. Ji buvo atsakinga už siuvimo kursus ir neraštingumo likvidavimo akcijas.	Romų vaikų mokymas mokyklose, ryšiai su darbo birža, profesinio rengimo kursai, socialinės rūpybos klausimai.	Miesto tarybos patarėja romų klausimais.
GYVENAMOJI VIETA	Sunku su jais dirbti, nes jie dažnai persikelia gyventi iš vienos vietos į kitą.	Labai daug žmonių šioje legalioje vietoje. Keliaujantys žmonės gyvena toli nuo miesto.	Žmonės gyvena atskiroje vietovėje.	Oficialiai nurodytais adresais nelegaliai gyvena daug giminių ir draugų.
ŠEIMA	Jų šeimos gyvenimas nėra organizuotas, ypač dėl didelio drauge gyvenančių žmonių skaičiaus.	Sunku rasti darbą, nes jie yra jauni ir turi daug vaikų.	-	Jų šeimos gyvenimas nėra organizuotas, ypač dėl didelio drauge gyvenančių žmonių skaičiaus.
LYDERIS ŠEIMOJE	Vyrai. Tačiau išsiskyrusių moterų skaičius auga. Kai kurios moterys kenčia nuo smurto namuose.	Motina yra lyderis (1). Kartais – tėvas ir motina. Kai kurios moterys kenčia nuo smurto namuose.	Daugelyje šeimų tėvas yra lyderis, tačiau tai yra sunku tiksliai apibrėžti.	Vyrai yra lyderiai. Moterys kenčia nuo smurto šeimoje.
ŠEIMYNINĖ PADĖTIS	Daugelis jų yra ištekėjusios. Vestuvės vyksta pagal romų papročius, neišduodant oficialių šeimyninę padėtį patvirtinančių dokumentų.	Jei moterys yra vienišos, jos turi susirasti darbą.	Romų moterys išteka labai anksti.	Daugelis jų yra ištekėjusios. Vestuvės vyksta pagal romų papročius, neišduodant oficialių šeimyninę padėtį patvirtinančių dokumentų..
PAJAMOS	Valstybinės pašalpos yra pagrindinis šeimos paramos šaltinis. Nelegalūs ir ne pilną darbo dieną trunkantys darbai.	Jie nesistengia ieškoti darbo, nes siekia gauti vyriausybės skiriamus pinigus. Jie nori jaustis laisvi. Tam, kad gautų legalų darbą, jie turėtų įsigyti mokslo baigimo pažymėjimą.	Socialinės išmokos ir atsitiktiniai darbai.	Pašalpos vaikams, socialinės pašalpos ir atsitiktiniai darbai.

AKADEMINĖS STUDIJOS	Vyresnės moterys neturi jokio išsilavinimo. Jaunos – pradinį išsilavinimą. Išsilavinimas yra viena iš problemų, su kuriomis tenka susidurti, siekiant gauti darbą.	Jie nesupranta, koks svarbus yra išsilavinimas jų gyvenimui ateityje.	Pradinis išsilavinimas.	Vyresnės moterys neturi jokio išsilavinimo. Jaunos – pradinį išsilavinimą.
DABARTINĖS STUDIJOS	Specialūs kursai, siekiant gauti valstybės skiriamas stipendijas.	Jos nebaigia mokslų. Didžioji dalis yra neraštingos.	Vaikai eina į mokyklą, suaugę lanko specialius profesinio rengimo kursus.	Pradinis išsilavinimas, netęsiant mokslų ir nesiekiant įgyti profesinio išsilavinimo.
ŠEIMOS NUOSTATOS Į MOKYMĄSI	Neskatina savo vaikų mokytis, nepadrąsina tęsti mokslus.	Jauni tėvai mano, kad mokslas yra būtinas. Jie praranda valstybės paramą, jeigu neleidžia savo vaikų į mokyklą.	Tėvai remia savo vaikų mokymąsi, šeimos gauna pašalpas.	Jie nelaiko mokymosi svarbiu dalyku.
KODĖL NETĘSIA MOKSLŲ?	Dėl savo asmeninės situacijos. Moterys turi labai daug pareigų namuose. Jos labai anksti išteka.	Jos netęsia mokslų, nes augina vaikus. Jie per daug keliauja. Moterų nuostata: neverčia savo vaikų lankyti mokyklą. Nėra jų žinias patvirtinančių dokumentų.	Pagrindinio išsilavinimo trūkumas ir tradicija rūpintis namais.	Moterys nori likti namuose, nes jos neturi ambicijų.
ESAMA SITUACIJA	Mokslai tampa joms vis svarbesni. Moterų situacija: jos pradeda dirbti, siekdamas turtinti savo asmenybę. Moterų vaidmuo tampa didesnis jų visuomenėje.	Moterų lygis geriausias, tačiau tokio tipo šeimose jos neturi dirbti. Studijos tampa joms vis svarbesnės.	Jaunoms moterims atsiranda daugiau galimybių, nes organizuojami specialūs kursai romams.	Jos patenkintos įgijusios pradinį išsilavinimą, nori likti namuose ir gyventi iš socialinių pašalpų.
DARBAI IR DARBO PATIRTIS	Moterys dirba sunkiau už vyrus. Dažniausiai jos dirba namuose ir neturi kitokio darbo patirties.	Lėtai atsirandantis supratimas, kad reikia siekti sėkmės mokykloje, susiduria su senovine moters vietos visuomenėje samprata.	Dirba namuose. Kai kurios turi atsitiktinius darbus.	Daugelis yra bedarbės, neturi darbo patirties arba atlieka blogai apmokamą darbą.
SVAJONĖS	Jos norėtų turėti naudingos informacijos ir dirbti, tačiau pačios nededa jokių pastangų.	Svajoja, kad jų vaikai turėtų tokias pat galimybes, kaip ir nekeliaujantys žmonės. Jos svajoja turėti vairavimo teises. Jos norėtų dirbti valytojomis arba auklėmis. Jos norėtų gyventi ne autofurgonuose, o namuose.	Gauti darbo, būti priimtomis visuomenėje, gauti geresnį atlyginimą.	Nori ištekėti ir turėti savo šeimą.
KALBOS	Daugelis kalba ispaniškai, vyresnės moterys – romų kalba.	Jos kalba prancūziškai ir romų kalba (3)	Jos kalba romų, lietuvių ir rusų kalbomis.	Jos kalba romų ir čekų kalbomis, bet čekų kalboje daro daug klaidų.

TEIGIAMAI POSLINKIAI	Jos vis labiau integruojasi visuomenėje, dalyvaudamos socialinėje veikloje.	Vis daugiau moterų gauna vairavimo pažymėjimus. Mamos nori, kad jų vaikams sektųsi mokykloje ir tolimesniame gyvenime. Vaikai lanko vidurines mokyklas, įveikiamas neraštingumas.	Jos sulaukia daugiau visuomenės dėmesio. Nacionaliniu lygiu vykdomas profesinės integracijos projektas.	Kuriamos vyriausybės ir nevyriausybės organizacijos, ieškant sprendimų esamai situacijai.
SOCIALINIŲ DARBUOTOJŲ PASIŪLYMAI		<p>Keliaujantiems žmonėms trūksta įtakingo asmens, galinčio juos nukreipti teisinga linkme. Mokymai turėtų būti organizuojami jų gyvenamose vietovėse pirmiausia, o vėliau perkelti į miestą, kad jie turėtų progų kontaktuoti su išoriniu pasauliu.</p> <p>Reikia keisti visuomenės požiūrį: savivaldybių administracijos turėtų integruoti keliaujančias moteris nors kuriam laikui, kad parodytų, jog šie žmonės turi kažkokių įgūdžių.</p> <p>Suteikti joms galimybes naudotis tomis pačiomis teisėmis. Sudaryti sąlygas moterims, pasitikėti ir palikti savo vaikus dienos priežiūros centruose.</p>		Kai kurios išskirtinę sėkmę pasiekusios romų moterys galėtų būti gerais pavyzdžiais kitoms moterims romų bendruomenėse.

Mediatorių ir keliaujančių moterų apklausos apibendrinimas

ISPANIJA	PRANCŪZIJA	LIETUVA	ČEKIJA
<p>Pastaruoju metu romų moterys įsisąmonina savo asmeninę situaciją. Jos sutinka, kad išsilavinimas yra svarbus geresnei gyvenimo kokybei. Labai sunku yra išsiskirti dėl šeimos ir draugų įtakos.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Vyrauja pagrindinis išsilavinimas, vis dar egzistuoja neraštingumas, bet mergaičių mokymosi lygis kyla, tačiau nėra mokymosi ir profesinės integracijos. Mokykla yra privaloma, kol jiems sukaks 16 metų, tačiau nėra jokių planų profesinei ateičiai. • Nuo seno gajai moters vaidmens visuomenėje samprata: jaunos ir skaitlingos šeimos, kuriose vaidmenys paskirstyti taip, kad nėra vietos kiekvieno nario laisvei. Tik vienišos moterys dirba. • Socialinės išmokos trukdo ieškoti darbo. • Jeigu jos susiranda atsitiktinių darbų, tai jie būna nereikalaujantys kvalifikacijos (valymas ir pan.) • Moterys padeda dirbti sezoninius darbus. 	<p>Interviu su moterimis metu išsiaiškinome, kad jų gyvenimo sąlygos yra nepatenkinamos: daugelis gyvena atskiroje vietoje, turėdamos menkas galimybes kontaktams su platesne visuomene. Jos kenčia socialinę ir psichologinę izoliaciją. Jos turi daug problemų savoje visuomenėje: ankstyvos vedybos, ligos, neraštingumas, asocialus elgesys, priklausomybė nuo narkotikų. Didelės šeimos ir moterys turi per daug pareigų namie. Šios problemos trukdo joms įgyti būtiną kvalifikaciją ir rasti darbą. Didelė visuomenės dalis turi neigiamą nuostatą į jas. Bet romai nepalikti vieni. Visuomenė imasi veiksmų, siekdama suprasti ir patenkinti jų poreikius. Profesionalai (socialiniai darbuotojai) aiškina jiems visuomeninio gyvenimo taisykles ir skatina, jomis pasinaudojant, gauti paramą. Romai stengiasi ugdytis aktyvią poziciją integracijos procesuose, prisiimdami atsakomybę ir aktyviai reikšdami savo pageidavimus, pavyzdžiui, profesiniam ugdymui. Jie drąsina savo vaikus eiti į mokyklą, lavintis. Jie taip pat pripažįsta socialines problemas savo bendruomenėje ir poreikį jas spręsti.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Romų šeimos nemano, kad išsilavinimas yra svarbus dalykas. Taigi mergaitės neturi jokių ambicijų, išskyrus norą ištekėti ir turėti savo šeimas. • Tipiška romų moteris – pradinis išsilavinimas, jokios darbo patirties, anksti išteka ir augina du – tris vaikus, pajamos – socialinės pašalpos. • Reiktų daugiau kalbėti apie romų moteris, kurioms gerai sekasi ir kurios galėtų tapti geru pavyzdžiu kitoms moterims romų bendruomenėje. • Tėvai turėtų būti įtraukti į priešmokyklinį ugdymą, kad jų vaikai vėliau reguliariai lankytų mokyklą. • Romų moterys suvokia kai kurių tėvų pasyvumą, kuris susijęs su socialiniu šeimos statusu ir motyvacijos stoka dėl diskriminacijos darbo rinkoje (geresnis išsilavinimas dar negarantuoja darbo, darbdaviai dažniausiai linkę pasirinkti darbuotojais ne romus. Romų vaikai ir jų tėvai nelinkę žiūrėti į mokyklą, kaip į saugią ir jaukią vietą. • Dabar apie 20% romų gyvena getuose, todėl romų moterys siekia atsakingos valstybinio būsto politikos. • Romų moterys nesirūpina nei savo, nei savo vaikų sveikata. Jos stokoja elementarių higienos įgūdžių. • Romų visuomenė tradiciškai yra patriarchalinė. Dominuojančios vyrų padėties šeimoje pasekmės – prievarta namuose.

Teigiami aspektai

ISPANIJA	PRANCŪZIJA	LIETUVA	ČEKIJA
<p>Moterys nori:</p> <ul style="list-style-type: none"> • pokyčių • laisvės • pasitikėjimo savimi • būti nepriklausomos 	<ul style="list-style-type: none"> • Jos nori tapti labiau nepriklausomos (kartais su motinų parama). • Turėti vairuotojų pažymėjimą. • Skaityti naudingą literatūrą. • Kontroluoti gimstamumą (ypač jaunesnės). • Turėti tokius darbus, kaip ir ne keliaujančios moterys. • Naujas pozityvus mokyklos, kaip rakto geresniam ateities gyvenimui, vaizdavimas. • Institucijų teisėtai nustatytas integracijos procesas (sveikatingumo pašalpos, gyvenimo sąlygos, valstybinis švietimas ir kt.). 	<ul style="list-style-type: none"> • Vaikai lanko mokyklas. • Suaugusiųjų švietimo galimybės • Išsilavinimą remianti šeimų nuostata. • Norai turėti darbą ir integruotis visuomenėje. • Valstybinės kalbos mokėjimas (<i>ne Prancūzijoje ir ne Čekijoje</i>). • Visuomenės domėjimasis romų poreikiais. • Abipusiai žingsniai į supratimą ir problemų sprendimą. • Jaunų žmonių svajonės apie gerą išsilavinimą ir stiprias profesines pozicijas (<i>ne Čekijoje</i>). 	<ul style="list-style-type: none"> • Remti gerai išsilavinusių, savimi pasitikinčių ir emancipuotų romų moterų augimą. Išsilavinimas yra vienas svarbiausių įrankių, suteikiančių moterims daugiau galių. • Pagerinti romų moterų pozicijas čekų visuomenėje apskritai ir ypač darbo rinkoje. Pagrindinė tikslinė grupė būtų jaunos romų moterys, kurios dėl savo žinių ir pasitikėjimo savimi galėtų turėti reikšmingos teigiamos įtakos savo motinoms, tėvams ir giminėms.

Neigiami aspektai

ISPANIJA	PRANCŪZIJA	LIETUVA	ČEKIJA
<ul style="list-style-type: none"> • Ankstyvos vedybos (neleidžia joms tęsti mokslų). • Vaikų skaičius (reikia jais rūpintis ir nelieka laisvo laiko). • Pamokų praleidimas pradinėje mokykloje. • Netęsia mokslų vidurinėje mokykloje. • Prisitakėliškumas dėl pinigų ir dėl išsilavinimo. 	<ul style="list-style-type: none"> • Kalba savo kalba bendruomenėje (<i>ne Lietuvoje ir ne Ispanijoje</i>). • Diskriminacija įdarbinant. • Negali arba nenori patikėti savo vaikų globoti kitiems. • Mobilumas: moterys negali dalyvauti ugdyje (nekvalifikuotos, neraštingos, praleidžiančios pamokas (<i>ne Ispanijoje ir ne Lietuvoje</i>)). • Neatitinkantis jų lūkesčių ugdymas. • Neatitikimas tarp jų turimų įgūdžių ir darbo rinkos reikalavimų. • Prievarta namuose, vyrai įtakoja moteris. 	<ul style="list-style-type: none"> • Atskiros gyvenimo vietovės, socialinė ir psichologinė izoliacija. • Ankstyvos vedybos. • Išsilavinimo stoka, neraštingumas. • Pagrindinės pajamos – socialinės išmokos, atsitiktiniai darbai. • Didelės šeimos, moterys turi per daug pareigų šeimoje (rūpinasi vaikais, namais). • Ligtumas. • Negatyvi visuomenės nuostata. • Asocialus kai kurių romų elgesys. 	<ul style="list-style-type: none"> • Išsilavinimo trūkumas ir jo sąlygotas nedarbas. • Gyvenimo sąlygos (getai). • Sveikata. • Rasinė ir lytinė diskriminacija, prievarta namuose.

